

Dr. Shaban HASHANI

ISA BOLETINI DHE REZISTENCA SHQIPTARE KUNDËR PUSHTUESVE TURQ NË FERIZAJ DHE RRETHINË MË 1908 - 1910

Treva e Ferizajt zë një vend me rëndësi të konsiderueshme gjatë periudhës së Lëvizjes Kombëtare Shqiptare në gjysmën e dytë të shekullit XIX dhe në fillim të shekullit XX. Në këtë trevë u zhvilluan ngjarje të rëndësishme historike, siç janë rezistenca e armatosur për mbrojtjen e Lidhjes Shqiptare të Prizrenit (1881)¹, Kuvendet e mëdha shqiptare (korrik 1980² dhe qershor 1909)³. Kryengritja e Kosovës më 1910⁴, përpilimi i 14 kërkesave të njohura të Hasan Prishtinës gjatë Kryengritjes së Përgjithshme

¹ Mr. Shaban Hashani, *Ferizaj dhe rrethina e tij prej vitit 1873-1941*, Tezë doktorati në dorëshkrim, Prishtinë 1985, e mbrojtur në Universitetin e Kosovës. Mr. Fejzullah Çerkini, *Disa dokumente austro-hungareze lidhur me luftën e Dervish Pashës kundër Lidhjes së Prizrenit në Slivovë, Shtimje, Carralevë dhe Duhël më 1881*, Konferenca Kombëtare e Studimeve për Lidhjen Shqiptare të Prizrenit, Tiranë, 1970, fq.380.

² Dr.Shaban Hashani, *Kuvendi i Shqiptarëve në Ferizaj më 1908*, "Kërkime historike", nr.1, Shkup, 1993; Po ai, *Kuvendi i madh i shqiptarëve në Ferizaj prej 5-23 korrik 1908*, gazeta "Bujku", Prishtinë, prej 29.VI-2.VII.1996.

³ Qemal Mataj, *Ramadan Zaskoci*, Tiranë, 1979, fq.118-119.

⁴ DR. Shaban Hashani, *Rezistenca kundër pushtetit turk në Ferizaj e rrethinë (1909-1910)*, "Kosova-Kosovo", Instituti i Historisë së Kosovës, nr.17, Prishtinë, 1988, fq.177-198.

Shqiptare të vitit 1912⁵, rezistenca shqiptare kundër ushtrisë pushtuese serbe (tetor 1912)⁶ etj. Këto ngjarje nxorrën në dritë edhe shumë personalitete historike shqiptare, të cilët nuk ishin vetëm pjesëmarrës të zakonshëm, por ishin edhe drejtues kryesor të këtyre ngjarjeve. Njëri nga këto personalitete historike që pothuajse gjithnjë ishte në ballë të rezistencës shqiptare kundër pushtuesit të huaj ishte padyshim edhe Isa Boletini. Ferizaj dhe rrethina e tij patën nderin që Isa Boletini të marrë pjesë aktive dhe të udhëheqë format e rezistencës shqiptare të kësaj treve kundër sundimit turk gjatë viteve 1908-1910.

Për herë të parë Isa Boletinin e hasim në trevën e Ferizajt si pjesëmarrës i rezistencës shqiptare gjatë shtypjes së Lidhjes Shqiptare të Prizrenit nga ana e ushtrisë turke më 1881. Më 22 prill ai së bashku me të vëllain Ahmetin morën pjesë në betejën e njohur të Slivovës, në veri të Ferizajt. Ndër të vrarët në këtë betejë kishte mjaft edhe nga vendlindja e Isasë - Boletini. Bashkëfshatarët e përzunë Isanë shtatëmbëdhjetëvjeçar prej njëres nga këto lufta të rrepta që të mos humbiste jetën pinjollit i fundit e të shuhej vatra e kësaj familjeje të shquar po të vritej i vëllai Ahmeti. E larguan edhe nga një betejë pranë Carralevës, ku më vonë dyzetegjashtëvjeçari Isa Boletini do të shkëlqente si trim e strateg i dorës së parë. Që të dy vëllezërit dolën gjallë e me nder nga këto përlëshje të shqiptarëve me ushtrinë e Dërvish Pashës dhe mund të thuhet se Isa u pagëzua në zjarrin e këtyre luftërave dhe u poq me vullnet e trimëri.⁷

Në fillim të shekullit XX marrëdhëniet midis pushtetit feudal turk dhe shqiptarëve ishin acaruar mjaft. Kjo situatë dominoi edhe gjatë vitit 1907 dhe gjatë gjysmës së parë të vitit 1908. Edhe në

⁵ Hasan Prishtina, *Nji shkurtim kujtimesh mbi kryengritjen shqiptare të vjetit 1912*, Shkodër, 1921, Ribotimi i parë, "Eurorilindja", Tiranë, 1995, fq.23-24.

⁶ Mr. Sh. Hashani, *Ferizaj dhe rrethina e tij prej vitit 1873-1941*, Dr. Stanoje Stanojeviq, *Oslobodjenje Stare Srbije*, "Ramnik", God.XLIII, april, sveskaIV, Beograd, 1927.

⁷ Skënder Laurasi, *Isa Boletini*, Prishtinë, 1972, fq.15

veten Perandorinë Osmane ishin pjekur kushtet për ndryshime shoqërore e politike. Kjo do të ngjajë në korrik të vitit 1908 me Revolucionin Xhonturk (Turqve të Rinj - Sh.H.) në të cilin shqiptarët do të marrin pjesë aktive dhe do të luajnë rol dominant. Kuptohet se duke kërkuar aleatë e bashkëpunorë në luftën e përbashkët kundër regjimit despotik të sulltan Hamitit, xhonturqit u munduan të shfrytëzojnë Lëvizjen Kombëtare Shqiptare. Kështu, komiteti xhonturk "Itihad ve Teraki" ("Bashkim e Përparim") u premtonte kombësive të shtypura të Perandorisë zhvillimin e lirë të tyre në kushtet e një regjimi konstitucional.

Mirëpo, për përfaqësuesit e Lëvizjes Kombëtare Shqiptare ishte e qartë se rruga e tyre mund të ecte vetëm për një kohë të caktuar krahas asaj të xhonturqve. Isa Boletini, i cili që në Stamboll kishte dëgjuar që flitej për xhonturqit, nuk pati kurrë besim se mund tu vinte shqiptarëve ndonjë e mirë nën sundimin otoman nga çdo qeveri që mund të merrte pushtetin në dorë. Por, i bindur ndaj autoritetit të Ismail Qemajlit, ai përkrahu politikën e bashkatdhetarit të tij të shquar për nevojën e krijimit të një regjimi konstitucional në Perandorinë Osmane, i cili do të ishte i dobishëm edhe për popullin shqiptar.⁸

Kthesë të madhe në Perandorinë Osmane e posaçërisht në Lëvizjen Kombëtare Shqiptare do të bëjë Kuvendi i madh i shqiptarëve në Ferizaj prej 5-23 korrik 1908. Vetëm dy ditë pas kryengritjes në Resnjë të Maqedonisë më 5 korrik 1908 u organizua ky kuvend i njohur i shqiptarëve në Ferizaj, që pati jehonë dhe rezultate të jashtëzakonshme. Kuvendi i Ferizajt ka qenë aksioni më i madh i shqiptarëve të Kosovës prej kohës së Lidhjes Shqiptare të Prizrenit.⁹

⁸Po aty, fq.64

⁹Dr. Bogumil Hrabak, *Kosovo prema Mladoturskoj revoluciji 1908. godine*, "Oblezhja", br.5, Priština, 1974, fq. 108; Dr. Ismet Dërmaku, *Rilindja Kombëtare Shqiptare dhe kolonitë shqiptare të mërgimit në Rumani dhe Bullgari, Prishtinë, 1983, fq.338.*

Dita më ditë në Ferizaj grumbulloheshin shqiptarët e viseve të ndryshme. Kështu numri i tubuar i shqiptarëve në këtë Kuvend kishte arritur afro 30.000 veta.¹⁰

Në Ferizaj filluan të arrijnë edhe mjaft krerë të njohur shqiptarë siç ishin Isa Boletini, Bajram Curri, Murset Begu nga Novi Pazari, Sulejman Batusha, Shaban Maklenica, Idriz Seferi, Musa Miftari nga Budakova, Ramadan Zaskoku nga Luma etj.¹¹

Ky edhe ishte një rast konkret kur Isa Boletini do të binte në kontakt të drejtpërdrejtë me Lëvizjen xhonturke dhe do të luante një rol vendimtar historik. Ironia e hidhur është se historia deri në vitet e fundit e ka lënë në harresë apo e ka mohuar rëndësinë e Kuvendit të Ferizajt e tok me të edhe të Isa Boletinit. Por kohët e fundit e drejta ka nisur të dalë në shesh, falë hulumtimeve të reja shkencore.

Duke iu falënderuar aktivitetit të Isa Boletinit dhe patriotëve të tjerë, karakteri kombëtar i Kuvendit të shqiptarëve në Ferizaj dita-ditës vinte duke dalë në sipërfaqe. Derisa para 20 korrikut Kuvendi i Ferizajt i kishte dërguar sulltanit një telegram nëpërmjet Shkupit, ku kërkohej riaktivizimi i Kushtetutës së vitit 1876, tani e tutje filluan të përpilohen edhe kërkesa kryesisht për çështje kombëtare. Në lidhje me këtë konsulli italian në Shkup shkruante: "Një delegacion i madh i shqiptarëve (i tubuar në Ferizaj - SH.H.) do të shkojë në Shkup me kërkesë që të shkarkohet valiu nga detyra, sepse vetëm ata (shqiptarët) janë zot të tokës së tyre, duke mos lejuar që t'i qeverisin njerëzit të cilët janë të lidhur dhe bashkëpunojnë me të huajt në dëm të popullit shqiptar".¹²

Po ashtu edhe përmbajtja e "Besës", që ishte lidhur në Kuvendin e Ferizajt më 18 korrik, tregon mjaft se Isa Boletini dhe

¹⁰ Dr. Shaban Hashani, *Kuvendi i madh i shqiptarëve në Ferizaj prej 5-23 korrik 1908, gazeta "Bajku", Prishtinë, Prishtinë 29.VI.1996, fq.8.*

¹¹ Po aty

¹² Arkivi i Kosovës (metatje:AK), *Fondi i Ministrisë së Punëve të Jashtme të Italisë në Romë, Raporti i Augusto Stanierit nga Shkupi, Nr.316/116, më 15.VII. 1908.*

krerët e tjerë shqiptarë e dinin mirë se çka i nevojitej më së tepërmi popullit shqiptar në këto ditë vendimtare. Kështu, sipas atasheut ushtarak austrohungarez, shqiptarët në "Besën" e lidhur kërkonin që hakmarrja të ndalohej për 6 (gjashtë) muajt e ardhshëm dhe të luftohej më energjikisht si kundër armiqve të huaj, ashtu edhe ndaj tradhtarëve të vendit.¹³

Se "Besa" e lidhur në Ferizaj për ndërprerjen e të gjitha armiqësive midis shqiptarëve po realizohej me përpikëri, e vërteton edhe raporti i konsullit italian Augusto Stanierit nga Shkupi ku, pos tjerash, shkruante: "Pa marrë parasysh se si do të jenë rezultatet e Kuvendit të Ferizajt, është pozitive të përmendi se janë lidhur dhe miqësuar të gjitha fiset shqiptare, prej të cilave shumë kanë qenë në armiqësi midis veti, por nuk ngurrojnë që t'i ndërprejnë këto armiqësi personale dhe urrejtjen midis tyre për momentet të cilat janë me rëndësi të madhe për ardhmërinë e interesave të tyre të përbashkëta".¹⁴

Isa Boletini sigurisht pati ndikim edhe gjatë përpilimit të Itfaknames (Rregullores për aleancë) që u aprovua me 23 korrik në Ferizaj. Me këtë kishte marrë fund Kuvendi dhe njëkohësisht u shpall Hyrrjeti (Liria) duke u kthyer në jetën e Perandorisë Osmane Kushtetuta e vitit 1876.

Roli i Isa Boletinit në Kuvendin e Shqiptarëve në Ferizaj është shikuar nga kënde të ndryshme. Historianët turq, duke bërë fjalë për Kuvendin e Ferizajt, shkruajnë se në Selanik, që ishte epiqendra e komiteteve xhonturke, vinin informata dhe raporte nga Ferizaj. Kështu, më 8 korrik 1908 në Selanik kishte arritur një raport nga Ferizaj ku, ndër të tjera, figuronte tekstualisht: "Shqiptarët si lumenj zbritën dhe po vazhdojnë të zbresin të

¹³ AK, *Fondi i Arkivit Ushtarak të Vjenës, Raporti i atasheut ushtarak austro-hungarez nga Shkupi, res.nr.199, më 22.VII.1908; Zhivko Avramovski, Raportet e konsujve austro-hungarezë në Mitrovicë, Prizren e Shkup, mbajtur më 5-23 korrik të vitit 1908, "Përparimi", nr.7, Prishtinë, 1967, fq.864. Letra e Zambaurit nga Mitrovica, nr. 57, datë 20.VII. 1908.*

¹⁴ AK, *Fondi i Ministrisë së Punëve të Jashtme në Romë, Raporti i Augusto Stanierit nga Shkupi, nr.325/120, datë 19.VII.1908.*

armatosur nga malet. Isa Boletini qëndron si vigan midis atyre burrave".¹⁵

Sipas historiografisë turke nënshkrimi i Isa Boletinit figuronte edhe në telegramin që kuvendi i shqiptarëve i dërgonte sulltan Hamitit me kërkesë që të vendosë rendin kushtetues. Një ndër ato telegrame, që i ishte dërguar sulltanit më 7 korrik 1908, në mesin e 180 nënshkrimeve, figuronte edhe ai i Isa Boletinit. Edhe telegrami tjetër i dërguar pas 7 korrikut mjaft e kishte shqetësuar sulltanin. Ky telegram, sipas Ismail Qemajlit, "la në mendjen e sulltanit një mbresë më të madhe se vetë protestat e Fuqive të Mëdha".¹⁶ Këtë brengosje dhe shqetësim të sulltanit e vërteton edhe telegrami i ambasadorit austro-hungarez në Stamboll, Pallavicionit, i cili shkruante se "gjatë bisedës me sulltanin (...) ai e kishte përqendruar vëmendjen te kuvendi i shqiptarëve në Ferizaj".¹⁷

Mery Mills Petroik, presidente nderi e Kolexhit të Vajzave në Stamboll, duke shkruar në librin e saj "Ndodhina në Bosfor", pos të tjerash, shkruante: " Në korrik 1908 nja njëqind shqiptarë u mblodhën në Shqipërinë Veriore (Ferizaj - SH.H.) nën udhëheqjen e kryetrimt Isa Boletinit dhe vepruan që t'i japin fund tiranisë së sulltan Hamitit: ata njëzëri votuan të kërkohej rivendosja e kushtetutës në Turqi. Kështu fare papritur u shpall ligji i vendit, Kushtetuta e Mithat pashës më 23 korrik 1908".¹⁸

Për rolin e Isa Boletinit në Kuvendin e Ferizajt bëjnë fjalë edhe burimet serbe. Kështu në një qarkore të Ministrisë së Punëve të Jashtme të Serbisë të datës 11 korrik 1908 shkruan se më 9 korrik në Ferizaj kishin arritur disa personalitete pjesëmarrja e të cilëve në Kuvend ishte me rëndësi të madhe. Këta ishin myftiu i

¹⁵ S. Luarasi, *Isa Boletini*, fq. 67.

¹⁶ Dr. Skender Riza, *Roli i shqiptarëve në revolucionin e xhonturk*, "Kosova-Kosovo", nr.3, Prishtinë, 1974, fq.174; Ismail Qemal Vlora, *Kujtime*, gazeta "Rilindja", Prishtinë, 19.1.1971.

¹⁷ AK, Fondi i Arkivit Ushtarak në Vjenë, Raporti javor i Atasheut ushtarak austro-hungarez nga Shkupi, Rex. nr. 188, datë 17.VII. 1908.

¹⁸ S. Luarasi, *Isa Boletini*, fq.68-69. Numri i përmendur prej njëqindmijë shqiptarëve është stërmadhuar.

Prishtinës dhe Isa Boletini.¹⁹ Në një raport të konsullit serb në Shkup, Zhivojin Ballugxhiqit, shkruan se "në bazë të disa lajmeve që qarkullonin nëpër Shkup, i vetmi Isa Boletini nuk e kishte nënshkruar telegramin mjaft të gjerë dërguar sulltanit, duke deklaruar njëkohësisht se pajtohet plotësisht me qëndrimet e tubimit (të shqiptarëve në Ferizaj - SH.H.), por si oficer dhe mercenar i sulltanit nuk mund ta nënshkruajë një protestë të tillë".²⁰

Siç shihet kjo ishte shpifje e kulluar vetëm e vetëm për ta kompromituar Isa Boletin. Nga burimet e tjera të shumta shihet fare mirë se Isa ishte nënshkrues i gati të gjitha telegrameve që Kuvendi i Shqiptarëve në Ferizaj i dërgonte sulltanit, jo vetëm për vendosjen e konstitucionit në Perandorinë Osmane, por edhe për kërkesat e tjera kombëtare. Se Isa Boletini nuk ishte ithtar i regjimit turk bën fjalë edhe një qarkore e diplomatit serb Spallajković ku, pos të tjerave, shkruan se, një ndër shtyllat kryesore kundër politikës xhonturke ishte edhe Isa Boletini.²¹

Si kundërshtar të regjimit xhonturk pas mbarimit të Kuvendit të Ferizajt, Isa Boletini e përmend edhe gazeta serbe e Beogradit "Politika". Në lidhje me këtë, kjo gazetë shkruante se më 8 gusht 1908 komitetet xhonturke Isanë e kishin dënuar me vdekje. Por, personi i cili kishte qenë i ngarkuar që të kryejë atentatin nuk kishte pasur guxim dhe kishte bërë vetëvrasje.²²

Marrëveshja që ishte arritur midis shqiptarëve dhe xhonturqve pas Kuvendit të shqiptarëve në Ferizaj nuk zgjati shumë, meqë nuk ishte e bazuar në marrëdhënie të sinqerta.

¹⁹ *Diplomatski arhiv Sekretarijata inostranih poslova u Beogradu (mëtitje: DAPIS), Prosfetno-politiccko odelenje (mëtitje: PP), Fasikli XVI, Pov.br.3567. qarkore e Ministrisë, Beograd, 11.VII.1908. (Cituar sipas: Dr. B.Hrabak, **Kosovo prema Mladoturskoj revoluciji 1908. godine**, fq.112.).*

²⁰ *DASIP PO br. 3733, Raport i ZH. Ballugxhiqit nga Shkupi më 22.VII.1908 (sipas kalendarit të ri). (Cituar sipas: Dr. B.Hrabak, **Kosovo prema Mladoturskoj revoluciji 1908. godine**, fq.123)*

²¹ *Dr. B.Hrbak, pun. cit, fq.137.*

²² *Po aty, fq. 149.*

Xhonturqit me të ardhur në pushtet filluan t'i shkelin premtimet, prandaj edhe konflikti shqiptaro-turk ishte i paevitueshëm.

Një vlim revolucionar i shqiptarëve e kishte përfshirë Ferizajin në tetor 1908. Shqiptarët ishin tubuar për organizimin e një demonstrate, e cila duhej të shndërrohej në kryengritje të armatosur. Pas masave energjike të pushtetit turk demonstruesit ishin shpërndarë. Edhe kjo demonstratë ishte organizuar nën ndikimin e Isa Boletinit. Në lidhje me këtë konsulli italian në Shkup e lajmëronte Ministrinë e Punëve të Jashtme në Romë me sa vijon:

"Zotëri ministër,

Në lidhje me raportin tim nga 19 tetori, nr. 602/206 shpejtoj të lajmëroj Ekselencën Tuaj se pas masave energjike që ndërmorri qeveria (turke - Sh.H.), numri i shqiptarëve të cilët ishin tubuar në demonstratë në Ferizaj, me qëllim të organizimit të kryengritjes, qenë të shtërnguar të shpërndahen.

Batalioni gjuajtës, i cili posaçërisht ishte dërguar në Ferizaj, vazhdoi (...) në ndjekjen e të famëkeqit (emër fyes - Sh.H.) Isa Boletinit, i cili, siç e kam theksuar në raportin e përmendur, është nxitësi kryesor i këtij tentimi të lëvizjes kryengritëse".²³

Në pranverë të vitit 1910 marrëdhëniet midis pushtetit turk dhe shqiptarëve kishin arritur kulminacionin e acarimit. "Qeveria turke është ajo që provokon dhe sulmon. Shqiptarëve u mbetet vetëm të mbrohen. Nuk flitet më për dëshirat e shqiptarëve, por për masat që qeveria do t'i imponojë", - shkruante pos të tjerash ambasadori italian në Stamboll.²⁴

²³ AK, Fondi i Ministrisë së Punëve të Jashtme në Romë, Raporti i Augusto Stamerit nga Shkupi, nr. 611/208 më 21. XI. 1908.

²⁴ AK, Fondi i Ministrisë së Punëve të Jashtme në Romë, Raporti i ambasadorit italian nga Terapia (lagje e Stambollit - Sh.H.), nr. 1942/685 më 22.VII.1910 me shpjegimin e relacionit të kapitenit Castoldi me titull "Ngjarjet e fundit në Shqipëri (1908-1910)". Per ta njohur më mirë situatën në Shqipëri gjenerali italian Robilant kishte angazhuar kapitenin Castoldi të përpilonte një relacion (raport) mbi ngjarjet që kishin ndodhur në Shqipëri prej vitit 1908-1910. Castoldi, si njohës i mirë i çështjes shqiptare dhe gjuhës shqipe, gjatë qëndrimit të tij nëpër viset shqiptare kishte vënë kontakte me shumë krerë të njohur shqiptarë.

Së shpejti, më 1 prill 1910 plasi edhe kryengritja e shqiptarëve, që në histori mori emrin Kryengritja e Kosovës e vitit 1910. Në krye të kryengritjes u gjendën mbi 15 krerë të njohur, në mesin e të cilëve ishin Isa Boletini, Hasan Hyseni i Budakovës, Shaban Binaku, Idriz Seferi, Bajram Daklani, Sylejman Batusha, Sadik Hallaçi, Emin Bllataviu, Sali Isa, Beqir Bej Karapilko, Hasan Ferri nga Plava etj.²⁵ Pos këtyre, si udhëheqës gazeta "Shqypeja e Shqypënis" përmend edhe Idriz Gurin, Fetah Sherifin, Shaban Sylejmanin, Hysen Agën dhe Hasan Lokën.²⁶

Treva e Ferizajt, ku Isa Boletini prapë do të shkëlqejë si strateg ushtarak, përsëri u bë arenë e përlshjeve të përgjakshme midis kryengritësve shqiptarë dhe ushtrisë turke.

Për t'u mbrojtur sa më mirë nga ushtria turke, gjithë paria e krahinave të ndryshme të Kosovës u mbledh te sheshi i xhamisë së Carralevës, fshat në veri të Ferizajt. Mbledhjen e kryesoi Idriz Seferi. Këtu edhe u ndanë detyrat midis udhëheqësve. Derisa Idriz Seferi në krye të luftëtarëve do të mbronte Grykën e Kaçanikut, Isa Boletini u vu në krye të 2000 kryengritësve shqiptarë që do të mbronin Grykën e Carralevës, ku, siç shkruante historiani serbe dr. Stanoje Stanojeviq, "shqiptarët gjithmonë e pritnin ushtrinë turke dhe i bënë asaj rezistencë të suksesshme".

Me rënien e Grykës së Kaçanikut, Isa Boletinit iu shtua edhe një front tjetër i zgjeruar për t'u bërë ballë ushtrive turke të udhëhequra nga Shefqet Turgut Pasha e më vonë edhe Mahmut Shefqet Pasha, me ata 2000 vetë që kishin zënë Grykën e Kaçanikut. Ndihamat që priteshin nga Peja, sipas besës së lidhur te Verrat e Llukës, nuk i erdhën.

²⁵ AK, *Relacioni i Castoldit: Shukri Rahimi, Albanci u borbi za nacionalnu emencipaciju posle Mladoturske revolucije*, "Jugoslavenski istorijski časopis" (JICC), br. 1-2, Beograd, 1970, fq. 80.

²⁶ *Shqypeja e Shqypënis*, Soffje, 1 maj 1910, nr. 22, Artikulli: *Letër prej një Shkupjoni*" nga Shkupi më 27.IV.1910.

Që nga zjarri i luftës Isa Boletini dërgoi njerëz të shihnin ç'po ngjiste me foreat e Sulejman Batushës e Shaban Binakut, të cilat kishin arritur deri në Suharekë dhe atje kishin qëndruar. Porse përgjegje as që u erdhi të rrethuarve. Propaganda e kishte bërë të veten: "Isa Boletini lufton që t'ju sjell Kral Petrin e Serbisë"! - deklarimin armiqte.²⁷ Në anën tjetër, Haxhi Rustem Kabashi jo vetëm që i ktheu 8000 lumjanë të udhëhequr prej Ramadan Zaskokut të cilët ishin nisur t'u vijnë në ndihmë vëllezërve të tyre në Kosovë, por çka është edhe më keq, së bashku me serbët e fshatit Nerodime të Ferizajt, u priu reparteve të ushtrisë turke nëpër rrugë të shkurtër që kryengritësve shqiptarë në Grykën e Carralevës t'u dalin prapa shpine.²⁸

Me gjithë situatën e keqe që u krijua nga mosardhja e Sulejman Batushës e Shaban Binakut si dhe nga tradhtia e Rustem Kabashit, Isa Boletini vendosi të qëndronte e të luftonte deri në fund. Isa Boletini që edhe komandant kalorësie, edhe komandant këmbësorie, edhe ushtar i thjeshtë në mes të luftëtarëve. Këtë herë në Betejën e Carralevës iu desh të zbriste nga kali dhe të luftonte edhe vetë me pushkë, në krye të 2000 trimave. Në këtë betejë, që zgjati qysh para 14 prillit (kur kryengritësit e kishin pushtuar Grykën e Carralevës)²⁹ e deri më 27 prill 1910 (sipas kalendarit të

²⁷ S. Luarasi, *Isa Boletini*, fq. 99

²⁸ Po aty, fq.98; Zekeria Cana, *Lëvizja Kombëtare Shqiptare në Kosovë 1908-1912*, Prishtinë, 1979, fq. 122; AK, Fondi i Ministrisë së Punëve të Jashtme në Romë, Relacioni i kapitenit Castoldi mbi ngjarjet e fundit në Shqipëri (1908-1910); Ak, Fondi i Joco Jovanoviq-Pichonit, Letër redaksisë së gazetës "Vardar" të Shkupit nga Ferizaj më 28.IV.1910.

²⁹ AK, Fondi i J. Jovanoviq-Pichonit, kat.11, dok. 730, Letra e Andro Kujumxhiqit nga Ferizaj dërguar konsullit serb në Shkup më 14.IV.1910; Dr. Shaban Hashani, *Rezistenca kundër pushtetit turk në Ferizaj e rrethinë (1909-1910)*, "Kosova-Kosovo", nr. 17, Prishtinë, 1988, fq. 188.

vjetër),³⁰ po që dy ditë e dy net u luftua pa bukë e pa gjumë, ku, siç shkruan Risto Siliqi në kronikën e tij, "posi breshër vinin plumbat, bumbullima e topave drithte tokën nën këmbë, retë ishin lidhur tok me tym e gjaku shkonte si brakat e ujit", Isa Boletini, me dy plagë në turp e pushkë në dorë, u vërsul në krye kundër hordhive turke dhe u dha zemër bashkëluftëtarëve për të çarë rrethimin. Mjafton të themi se tre malësorë shqiptarë, jo gjeneralë armatash: Isa Boletini, Idriz Seferi dhe Hasan Hyseni i Budakovës, me forca dhjetë herë më të pakta, e mbuluan me turp kryekomandantin e Perandorisë Osmane, Mahmut Shefqet Pashën.

Kur ishte nisur nga Stambolli, Mahmut Shefqet Pasha u kishte premtuar xhonturqve botërisht se do ta sillte Isanë të lidhur që ta varte te Ura e Gallatës. Kur ishte kthyer i raskapitur prej kryengritësve, i dha rast deputetit Riza Tefikut ta tallte në mes të parlamentit: "Le që Isa Boletinin nuk na e solle as të lidhur, po na e le edhe ushtrinë turke të varrosur në fushën e Kosovës"!³¹

Për aftësitë e komandimit në grykën e Carralevës shprehet pozitivisht, edhe pa dashje, edhe konsulli serb në Selanik, Zhivojin Ballugizhiqi. Në lidhje me këtë ai shkruante:

"Kryengritësit shqiptarë në luftimet në Grykën e Carralevës kanë treguar se posedojnë dituri nga strategjia. Kjo strategji u pa gjatë tërheqjes nën zjarrin e topave, ku shqiptarët treguan gjakftohtësi dhe dituri të taktikës luftarake. Vetë Turgut Pasha pranonte se kryengritja është përgatitur qysh herët dhe po udhëhiqet me njohuri ushtarake dhe të terrenit".³²

Rezistenca e kryengritësve shqiptarë në grukën e Carralevës përcillej me interesim edhe nga shtypi i kohës siç ishin gazetat "Tomorri" i Elbasanit, "Bashkimi i kombit" i Manastirit, "Dnevnik" gazetë bullgare, "Vardar" - gazetë serbe që dilte në

³⁰ AK, *Fondi i Pizhonit, kut.12, XXVIII/dok.875, Raport i korrespondentit të gazetës "Vardar" nga Ferizaj më 30. IV.1910*; AK, *kut.11, dok 752, Raporti i Spiro H. Ristiqt nga Shkupi më 28.IV.1910.*

³¹ S. Luarasi, *Isa Boletini*, fq. 104.

³² Ak, *Fondi i DASIP, kut.11, dok.753, Raporti i Zhivojin Bllagugjixhit nga Selaniku më 28.Iv.1910.*

Shkup, gazeta turke "Igdan", "Radničke Novine" e Beogradit, "Novosti" dhe "Hrvatska sloboda" e Zagrebit, "Cetinjski vjesnik", e Cetinës etj. Në Ferizaj ato ditë kishte arritur edhe korrespondenti i "Times-it" të Londrës, Xhamsi.

Ja se si e përshkruante dhe e vlerësonte gazeta "Cetinjski vjesnik" luftën dhe rolin e Isa Boletinit në Grykën e Carralevës: "kundër kryengritësve shqiptarë Porta u detyrua të dërgonte forca të reja, më të mirat e Perandorisë. Komandant suprem i ushtrisë turke ishte emëruar Mahmut Shefqet Pasha. Ai deklaronte se shpirti i tërë kryengritjes ishte Isa Boletini dhe se vetëm kur të mposhtet ai, atëherë situata do të jetë në duart e turqve. Mu për këtë arsye ushtria turke u vërsul në Grykën e Carralevës. Nën kushtrimin e Isa Boletinit, së shpejti në Carralevë u tubuan 15-20 000 kryengritës. Të rrethuar nga të tri anët, kryengritësit së bashku me Isa Boletinin, "Ujkun e maleve", u tërhoqën. Për dy ditë luftimi, turqit kanë të vrarë 65 oficerë. Shkaktar kryesor për disfatën e Carralevës është Rustem Kabashi. Edhe megjithë tërheqjen e shqiptarëve, kjo nuk mund të quhet disfatë. Fitorja morale u ka mbetur atyre të cilët deri në fishekun e fundit nuk e kanë lëshuar pozicionin".³³

Në bazë të të dhënave që sillte gazeta "Tomorri", të cilat i kishte marrë nga komiteti i xhonturqve në Selanik, në Luftën e Carralevës ishin vrarë 21 oficerë e 393 ushtarë. Ishin plagosur 18 oficerë dhe 278 ushtarë turq. Përveç kësaj, edhe 100 ushtarë s'u panë më pas luftimeve në ushtri.³⁴

Pas Luftes së Carralevës, që zgjati shumë më gjatë se çdo perpekje tjetër që kishte bërë ai, nuk qe e mundur të bëhej ndonjë qëndresë e mëtutjeshme serioze. Disfata e Carralevës dhe pasojat e saj e plagosën zemrën e Isa Boletinit, më shumë se gjithë hallët e

³³ Ak. Fondi i Ministrisë së Punëve të Jashtme të Malit të Zi në Cetinë, I/kn.1, dok.188, artikuj të fotokopjuar nga gazeta "Cetinjski vjesnik" për vitin 1910.

³⁴ "Tomorri", Elbasan, 20 maj 1910, Viti I, Nr.8, fq.2; Ak. Fondi i periodikut; Dr. Sh.Hasani, *Rezistenca kundër pushtetit turk në Ferizaj e rrethinë (1909-1910)*, fq.192.

tij deri në atë çast. Zemërimi dhe hidhërimi i tij ishte I dukshëm. Isai, i heshtur, ishte bërë edhe më i heshtur. Për tradhtarët e besës së fundit të Verrat e Llukës nuk foli shumë, ndonëse nuk mundi të peshohej hidhërimi i bashkëluftëtarëve trima që për pabesinë e disa ambiciozëve humbën jetën në këto përpjekje të përgjakshme me ushtrinë turke.

Në fund na mbetet të theksojmë se këto ishin vetëm disa të dhëna të shkëputura nga burimet relevenate të kohës dhe nga literatura për kontributin e Isa Boletinit në trevën e Ferizajt në luftën kundër pushtuesve osman gjatë viteve 1908-1910, ngjarje të cilat kishin tronditur Perandorinë Osmane. Rëndësinë historike si të Kuvendit të Shqiptarëve në Ferizaj më 1908, ashtu edhe të Luftës së Carralevës më 1910 ia shtoi jo vetëm pjesëmarrja, por edhe roli i Isa Boletinit në këto ngjarje.

Dr Shaban Hashani

ISA BOLETINI AND ALBANIAN RESISTANCE AGAINST OTTOMAN OCCUPIERS AT FERIZAJ AND ITS ENVIRONS IN 1908-1910

SUMMARY

Isa Boletini took part actively at many historical events that took place during the Ottoman ruling in Ferizaj and its environs.

Still from the Albanian League of Prizren, Isa Boletini as a young man of 16 took part at the Battle of Slivova on 22 April, 1881.

From 5 to 23 July, 1908, the known Albanian assembly was held in Ferizaj. At its work and the decisions made at this assembly, the dominating role was played by Isa Boletini. About 30,000 Albanians gathered in Ferizaj, sent telegrams to the sultan demanding from him to return the Constitution of 1876 and requesting other national matters. In these telegrams figured the name of Isa Boletini as well. Under the pressure not of Jean Turques only but also of the Albanians, the sultan was forced to turn to effect the Constitution of 1876, turning down at the same time the absolute rule of Sultan Hamid.

In April 1910 began the famous uprising of Kosova. The region of Ferizaj again became an arena of bloody war between

the Albanian rebels and Ottoman military. Again the main role as a war strategist was played by Isa Boletini. Heading some 2,000 Albanian rebels, he made resistance to the Ottoman army in April 1910. At the battle of Carraleva the Ottoman army had 65 officers and 393 soldiers. There is no doubt that great merits for this resistance of Albanian rebels belongs also to Isa Boletini, “the mountainous wolf”, as part of the press called it. But as a consequence of military priority and armament of the Ottoman military, the Albanian rebels led by Isa Boletini were forced to draw back from Carraleva Canyon and to continue their resistance in other Albanians’ regions.